

dr Ewa CWANEK-FLOREK

Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Neofilologii, Kolegium Nauk Humanistycznych, Katedra Germanistyki
University of Rzeszow, Institute of Modern Languages, College of Humanities, Department of German Studies

WYBRANE ASPEKTY RECEPCJI POSTACI LUDWIKA ZAMENHOFA W WIEDNIU

Streszczenie

Wstęp i cele: W pracy zaprezentowano recepcję życia i działalności Ludwika Zamenhofa - polsko-żydowskiego lekarza okulisty, twórcy najbardziej rozpowszechnionego na świecie sztucznego języka pomocniczego esperanto - w Wiedniu, gdzie na przestrzeni kilku stuleci koegzystowało obok siebie nawet kilkanaście narodów i kultur. Ukazano popularność języka esperanto w stolicy Austrii, zaprezentowano trwałe pamiątki, którymi uczczona jest w omawianej metropolii naddunajskiej tytułowa osobistość, ukazano możliwość recepcji postaci L. Zamenhofa w Wiedniu na podstawie poświęconych mu trwałych śladów pamięci.

Materiały i metody: Materiałami są źródła przedstawiające życie i działalność Ludwika Zamenhofa oraz dokumenty opisujące pamiątki poświęcone tej postaci w Wiedniu. Zastosowano metodę analizy i syntezy.

Wyniki: Chociaż L. Zamenhof przebywał w Wiedniu bardzo krótko, język esperanto cieszy się w tym mieście od ponad 100 lat dużą popularnością. Życie i dzieło L. Zamenhofa są w stolicy multikulturowego kraju uczczone kilkoma trwałymi pamiątkami.

Wniosek: Różnorodne pamiątki, którymi uczczono w Wiedniu życie i działalność L. Zamenhofa oraz popularność języka esperanto świadczą o tym, że lekarz-lingwista od wielu dziesięcioleci w stolicy Austrii niejako w dalszym ciągu „żyje” w swoim dziele.

Słowa kluczowe: Ludwik Zamenhof, recepcja postaci, ślady pamięci, sztuczne języki pomocnicze, Wiedeń.

(Otrzymano: 05.05.2019; Zrecenzowano: 15.05.2019; Zaakceptowano: 25.05.2019)

SELECTED ASPECTS OF THE RECEPTION OF LUDWIK ZAMENHOF IN VIENNA

Abstract

Introduction and aims: The work presents the reception of the life and activities of Ludwik Zamenhof - a Polish-Jewish ophthalmologist, the creator of the most widespread artificial auxiliary language Esperanto in the world - in Vienna, where over several centuries co-existed side by side over a dozen nations and cultures. The popularity of Esperanto in the capital of Austria was shown, permanent memorabilia were presented with which the title personage is celebrated in the Danube metropolis, the possibility of reception of the character of L. Zamenhof in Vienna was shown based on permanent traces of memory dedicated to him.

Materials and methods: In the paper have been used some materials are sources depicting the life and activities of Ludwik Zamenhof and documents describing memorabilia dedicated to this character in Vienna. The method of analysis and synthesis was used.

Results: Although L. Zamenhof spent a very short time in Vienna, Esperanto has been very popular in the city for over 100 years. L. Zamenhof's life and work are celebrated in the capital of a multicultural country with several permanent souvenirs.

Conclusion: Various souvenirs, which were celebrated in Vienna, the life and activity of L. Zamenhof and the popularity of Esperanto prove that the doctor-linguist for many decades in the capital of Austria continues to "live" in his work.

Keywords: Ludwik Zamenhof, character reception, traces of memory, artificial auxiliary languages, Vienna.

(Received: 05.05.2019; Revised: 15.05.2019; Accepted: 25.05.2019)

1. Wstęp

Wiedeń w okresie II połowy XIX wieku, do wybuchu I wojny światowej był jednym z ważniejszych europejskich centrów m. in. życia intelektualnego. Z uwagi na bardzo wysoki poziom tamtejszych uczelni wyższych, wielu młodych ludzi również z terenów nieistniejącej wówczas Polski kształciło się lub doksztalało w tej europejskiej stolicy¹. Jednym z nich był lekarz-lingwista, Ludwik Zamenhof. Przebywał on w Wiedniu dwukrotnie, w celu podniesienia swych kwalifikacji z zakresu medycyny. Jego szczególne zasługi - jednakże w innej dziedzinie niż wykształcenie kierunkowe - zostały uczczone w tym mieście trzema trwałymi pamiątkami: ulicą, pomnikiem oraz tablicą pamiątkową. Również dzieło życia L. Zamenhofa - język esperanto - został w Wiedniu uhonorowany Parkiem im. Esperanto (Esperantopark) oraz Muzeum Esperanto (Esperantomuseum), będącym częścią Austriackiej Biblioteki Narodowej.

2. Życie i działalność Ludwika Zamenhofa

Ludwik Zamenhof (1859 Białystok - 1917 Warszawa). był polskim lekarzem okulistą o korzeniach żydowskich². Jednak do historii przeszedł jako twórca międzynarodowego języka esperanto - najbardziej rozpowszechnionego na świecie sztucznego języka pomocniczego. Za udaną próbę stworzenia łatwego do opanowania³, neutralnego języka, ułatwiającego międzynarodową komunikację, który jednak nie miałby zastępować języków narodowych, L. Zamenhof był ośmiokrotnie⁴ nominowany do Pokojowej Nagrody Nobla. W zamyśle twórcy, esperanto miałyby zatrzeć różnice etniczne, narodowe, językowe, czy nawet kulturowe Europy.

Pochodził z zasymilowanej rodziny żydowskiej. Był synem nauczyciela języków obcych. Już w wieku dziewięciu lat napisał swą pierwszą sztukę p.t. *Wieża Babel, czyli tragedia białostocka w pięciu aktach*. Archetypem sztuki był białostocki ratusz oraz tamtejszy, otaczający go bazar. W 1873 r. rodzina Zamenhofów przeprowadziła się do Warszawy. Ludwik rozpoczął tam naukę w gimnazjum filologicznym. Po ukończeniu szkoły, zgodnie z wolą ojca, rozpoczął studia medyczne w Moskwie. W 1885 r. L. Zamenhof otworzył swą pierwszą praktykę lekarską w niewielkiej litewskiej miejscowości Wejseje. Rok później powrócił do Warszawy, gdzie rozpoczął specjalizację okulistyczną w Szpitalu Żydowskim⁵. Kolejnym etapem rozwoju jego kariery lekarskiej był kilkumiesięczny pobyt w wiedeńskiej klinice oftalmologicznej: w maju 1886 r. L. Zamenhof udał się z Warszawy do Wiednia. Zamieszkał w hotelu *Zum goldenen Schlüssel*, znajdującym się przy ulicy Florianigasse 8.

---

¹ Taborski R.: Polacy w Wiedniu. Wrocław 1992, s. 69-71.

² Kwestię swej przynależności narodowej sam L. Zamenhof wyjaśnił w następujących słowach: „W razie, gdybyście koniecznie musieli mówić o mojej osobie, możecie mnie nazywać *synem polskiej ziemi* (nikt bowiem nie może zaprzeczyć, że ziemia, w której spoczywają oboje moi rodzice i na której stale pracuję i zamierzam pracować do śmierci jest moim domem, choć nie jestem nacjonalistą), lecz nie nazywajcie mnie *Polakiem*, aby nie mówiono, że - dla przyjmowania zaszczytów - nałożyłem maskę narodu, do którego nie należę.” (z listu Ludwika Zamenhofa do Komitetu Organizacyjnego VIII Światowego Kongresu Esperantystów w Krakowie, 1912 r., za: *Cytaty sławnych ludzi, Ludwik Zamenhof - cytaty*, <https://quotepark.com/pl/autorzy/ludwik-zamenhof/?o=popular> (dostęp: 02.05.2020 r.)).

³ W esperanto ilość reguł gramatycznych została ograniczona do jedynie szesnastu, nie ma w nich żadnych wyjątków. Znaczący temat utrzymują, że język można efektywnie opanować w trzy miesiące.

⁴ W latach 1907, 1909, 1910, 1913 (trzykrotnie), 1914, 1915, 1916 oraz 1917.

<https://www.nobelprize.org/nomination/archive/list.php?prize> (dostęp 02.05.2020 r.).

⁵ Parzyszek L. Doktryna Zamenhofa. Zielona Góra 1987, s.2 i dalej.

Kilka lat później, w sierpniu 1897 r., odbywał w Wiedniu letni kurs w tamtejszej klinice okulistycznej. Zatrzymał się wówczas w tym samym hotelu⁶.

Pracując jako lekarz, nie zrezygnował jednak ze swej pasji, jaką było stworzenie języka uniwersalnego, zrozumiałego przez ludzi na całym świecie. Ta myśl przewodnia życia L. Zamenhofa miała swe podłoże raczej w doświadczeniach praktycznych, niż w przemyśleniach teoretycznych. Mianowicie dorastał on w Białymstoku, leżącym wówczas w granicach Rosji. Miasto było wówczas tygłem narodowościowo-kulturowym: mieszkali tam Żydzi, Polacy, Rosjanie, Niemcy, Białorusini i Litwini. Oczywiście spory pomiędzy przedstawicielami różnych nacji nie należały do rzadkości. Środowisko wielonarodowościowej społeczności Białegostoku, w którym spędził najmłodsze lata, uświadomiły L. Zamenhofowi, że najistotniejszym powodem nieporozumień i konfliktów pomiędzy ludźmi jest bariera językowa oraz różnice religijne. Dlatego już od wieku dziecięcego nosił się z zamiarem stworzenia neutralnego, łatwego w przyswojeniu języka, pomocnego w komunikacji międzynarodowej, nie zastępującego jednak języków narodowych. Miałby być on nauczany jako pierwszy język obcy i być używany w sytuacjach wymagających konieczności porozumienia pomiędzy obcokrajowcami⁷. W wieku 26 lat, w 1885 r., L. Zamenhof stworzył koncepcję esperanto, zbliżoną do dzisiejszej formy tego języka.

W dniu 26 lipca 1887 r. nakładem warszawskiej drukarni Ch. Keltera ukazał się pierwszy podręcznik esperanto, zatytułowany *Język międzynarodowy (Lingvo Internacia)*. Autor ukrył swą tożsamość pod pseudonimem *Doktoro Esperanto*, czyli „doktor mający nadzieję”. Od tego czasu popularność nowego języka rosła lawinowo: już rok później, w 1888 r., wydano pierwszy utwór literacki przełożony na nowopowstały międzynarodowy język - była to *Burza śnieżna* Puszkina, w tłumaczeniu A. Grabowskiego. Jeszcze w tym samym roku zostało założone pierwsze *Towarzystwo Esperanto* w Norymberdze. W następnym roku rozpoczęto wydawanie pierwszego czasopisma w języku esperanto p.t. *La Esperantisto*. Jednakże niestety pogorszenie sytuacji finansowej L. Zamenhofa zmusiło go do udania się do środkowej części Rosji (Cherson), a następnie do Grodna. Tam nie zaprzestał prac lingwistycznych: w 1894 r. L. Zamenhof opublikował pierwszy słownik języka esperanto p.t. *Universala Vortaro*. W tym samym czasie udało się L. Zamenhofowi, wraz z rodziną, powrócić do Warszawy. Niemałą rolę odegrał tutaj też lekarza, zamożny kupiec z Kowna, Aleksander Silbernik⁸.

Idea Zamenhofa powoli stawała się znana i zdobywała uznanie na całym świecie: w 1898 r. Francuz Louis de Beaufront zakłada *Towarzystwo dla Propagowania Esperanto (Societo por La Propagando de Esperanto)*. W 1901 r. francuskie wydawnictwo *Hachette* rozpoczyna publikowanie serii książek w języku esperanto, podpisując także umowę z L. Zamenhofem. W tym samym roku ukazuje się – tym razem w języku rosyjskim, w Sankt Petersburgu - broszura p.t. *Hilelizm - próba rozwiązania kwestii żydowskiej* autorstwa L. Zamenhofa⁹, obierającego tym razem pseudonim *Homo Sum*. Autor prezentuje w niej swe poglądy filozoficzne i religijne¹⁰. W 1905 r. 688 esperantystów z 20 krajów gromadzi się na pierwszym

⁶ Wiśniewski, T.: Ludwik Zamenhof. Białystok 1987, s. 66, por. też Taborski, R.: Polacy w Wiedniu. -Wrocław 1992, s. 70.

⁷ Parzyszek, J.: Doktryna Zamenhofa. Zielona Góra 1987, s. 2 i dalej. Por. też przypis 10.

⁸ Sobolewski, W.: Szlak Zamenhofa. Bydgoszcz 1987, s.1-2, *Ludwik Zamenhof. Fakty biograficzne*, <http://www.city.bialystok.pl/eszadapl.htm>.

⁹ Ibidem.

¹⁰ L. Zamenhof jest znacznie mniej znany jako intelektualista, „którego niektóre prace odnalezione po latach zdumiewają swą wizją”. Żelazny, W.: Ludwik Zamenhof, <https://sztetl.org.pl/de/biogramen/4343-zamenhof-ludwik>. Celem wysiłków L. Zamenhofa była nie tylko próba zanieśienia barier językowych. Mianowicie zamierzał także zreformować judaizm oraz tożsamość żydowską do ego stopnia, by pomniejszyć zarówno obyczajowe, jak i mentalne rozbieżności między Żydami i innymi społeczeństwami Europy (koncepcja *hilelizmu*). Modyfikację i rozszerzenie tej koncepcji na wszystkie narody i grupy wyznaniowe zawarł w idei

Światowym Kongresie Esperanto w Boulogne-sur-Mer (Francja). Działalność L. Zamenhofa spotyka się z uznaniem ze strony francuskich władz: zostaje odznaczony *Orderem Legii Honorowej*. W tym samym czasie ukazują się także opracowane przez L. Zamenhofa „podstawy języka” - *Fundamento de Esperanto*. W skład publikacji wchodzi część gramatyczna, literacka oraz ze słownik. W 1906 r. L. Zamenhof w *Ruslanda Esperantisto* publikuje następujące artykuły na temat *humanitaryzmu* (w oryginale esperanckim *Homaranismo*): *Kelkaj rimarkoj pri hilelismo* oraz *Kio zuestas la homaranismo*. Od tegosamego roku ukazuje się we Lwowie czasopismo *Pola Esperantisto*. W 1908 r. z inicjatywy Szwajcara Hectora Hodlera powstaje Światowy Związek Esperanto (*Universala Esperanto-Asocio*). W 1911 r. twórca języka esperanto uczestniczy w *Kongresie Powszechnym Ras* w Londynie. L. Zamenhof stawia tam tezę, że nienawiść pomiędzy narodami ma szansę zniknąć dopiero wtedy, gdy ludzkość posiada wspólny język oraz wspólną, jednoczącą religię. Od 1912 r. jeden z placów w hiszpańskiej miejscowości Terrassa nosi imię L. Zamenhofa. W tym samym roku L. Zamenhof, podczas *VIII Światowego Kongresu* w Krakowie, rezygnuje z pełnienia urzędowych funkcji w ruchu esperanto. W 1913 r. ukazuje się pełna publiczna prezentacja poglądów Zamenhofa w *Deklaracji homaranizmu*. W 1914 r. ma miejsce odsłonięcie pierwszego pomnika L. Zamenhofa w uzdrowisku Franzensbad w Austro-Węgrzech¹¹. W tym samym czasie wybuch I wojny światowej przerywa podróż rodziny Zamenhofów na *Kongres Esperanto* do Paryża. W 1915 r. L. Zamenhof w swym *Liście do dyplomatów* wzywa polityków do stworzenia świata wolnego od konfliktów religijnych i narodowych. L. Zamenhof umiera w 1917 r.¹² Spuściznę jego pracy tworzą następujące dzieła: *Al la Esperantisto (Do esperantystów)*, *Al la fratoj (Do braci)*, *Ho, mia der Rinden (O moje serce!)*, *La espero (Nadzieja)*, *La vojo (Droga)*, *Mia penso (Moje myśli)*, *Pluvo (Deszcz)*, *Prego sub la verda standardo (Modlitwa pod zieloną flagą)*, jak również następujące tłumaczenia: *Biblio (Biblia)*, *Hans Christian Andersen, Fabeloj (Bajki)*, *Eliza Orzeszkowa, Martha (Martha)*.¹³

Zamysł stworzenia międzynarodowej języka - który nie miałby zastąpić języków etnicznych, ale miałby być używany jako kolejny, dodatkowy środek komunikacji przez (nawet) całą ludzkość - nie był wprawdzie nowy. L. Zamenhof do minimum ograniczył gramatykę esperanto, nie rozbudowywał także zasobu słów. Większość słownictwa w esperanto wywodzi się z języków zachodnioeuropejskich. Z kolei syntaktyka i morfologia podlega także wpływom języków słowiańskich. Morfemy w esperanto nie ulegają zmianom, da się z nich budować bardzo dużą ilość kombinacji, tworząc wyrazy różnorodnie znaczeniowo. Esperanto posiada obecnie użytkowników na całym świecie, w liczbie - zależnie od poziomu opanowania języka - od stu tysięcy do dwóch milionów użytkowników¹⁴. Esperanto spotkało się również z międzynarodowym uznaniem w postaci dwóch rezolucji UNESCO. W 1954 r. na jednej z konferencji UNESCO ogłoszono, że osiągnięcia esperanto odpowiadają celom i ideałom tej organizacji.

---

humanitaryzmu (esp. Homaranizmu) – myśli zbudowania ponadnarodowej i ponad religijnej wspólnoty, która zachowywałaby dotychczasową tożsamość oraz wiarę swych członków. Żydowski Instytut Historyczny: Idea, która przeżyła twórcę - wspomnienie o Ludwiku Zamenhofie, <https://www.jhi.pl/blog/2019-12-12-idea-ktora-przezyla-tworce-wspomnienie-o-ludwiku-zamenhofie>.

Zamiarem L. Zamenhofa było więc, „nie wykorzeniając człowieka z jego ojczyzny, z jego języka i z jego wyznania, pozwolić mu pokonać wszelkie sprzeczności swego narodowo-religijnego podłoża i porozumieć się z wszystkimi ludźmi, wszelkich języków i religii na neutralnie ludzkim fundamencie, według zasady wzajemnej.” Żelazny, W.: Ludwik Zamenhof. <https://sztetl.org.pl/de/biogramen/4343-zamenhof-ludwik>.

¹¹ Aktualna nazwa to Františkovy Lázně (Czechy).

¹² Sobolewski, W.: Szlak Zamenhofa. Bydgoszcz 1987, s.1-2, *Ludwik Zamenhof. Fakty biograficzne*, <http://www.city.bialystok.pl/eszadapl.htm>.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Raymond G., Junior G.: *Ethnologue : Languages of the World*, <https://www.ethnologue.com/language/epo> (dostęp: 02.05.2020 r.).

3. Język esperanto w Wiedniu

Ten znany ma całym świecie sztuczny język pomocniczy cieszy się także od ponad 100 lat sporą popularnością w Wiedniu. Austria przez całe stulecia była krajemjednoczącym nawet do kilkunastu narodowości, stąd prawdopodobnie duże zainteresowanie ideą esperanto na wiedeńskim gruncie.

Świadczą o tym następujące wydarzenia, które miały miejsce w stolicy Austrii:

- 1902: Założenie pierwszego Stowarzyszenia Esperanto w Wiedniu (*Esperanto-Verein*),
- 1917: pierwszy na świecie lektorat języka esperanto na politechnice wiedeńskiej (*Technische Hochschule in Wien*),
- 1924: *XVI Światowy Kongres Esperanto w Wiedniu (16. Esperanto-Weltkongress)*, przy udziale 3. 500 uczestników; odsłonięcie tablicy Zamenhofs w Wiedniu przy ulicy Florianigasse 8 - tablica została usunięta w 1938 r.,
- 1927: Założenie w Wiedniu *Międzynarodowego Muzeum Esperanto (Internationales Esperantomuseum)*,
- 1929: Włączenie *Międzynarodowego Muzeum Esperanto* do Austriackiej Biblioteki Narodowej,
- 1936: *XXVIII Światowy Kongres Esperanto (28. Esperanto-Weltkongress)* w Wiedniu, przy udziale 854 uczestników,
- 1945: Ponowne otwarcie *Międzynarodowego Muzeum Esperantow* Wiedniu,
- 1956: Nadanie jednej z ulic Wiednia nazwy *ulica Esperanto (Esperanto-Straße)*, w dzielnicy nr 11,
- 1958: Odsłonięcie pomnika Zamenhofs w wiedeńskiej pierwszej dzielnicy, na placu Börseplatz; założenie w podwiedeńskiej miejscowości Wiener Neustadt *Parku Esperanto (Esperanto-Park)*,
- 1959: Ponowne odsłonięcie tablicy Zamenhofs w Wiedniu,
- 1965: *Europejska Konferencja Esperanto (Europäische Esperanto-Konferenz)* w Wiedniu, przy udziale ponad 300 uczestników,
- 1967: odsłonięcie tablicy pamiątkowej na budynku pierwszego biura *Międzynarodowego Muzeum Esperantow* wiedeńskiej pierwszej dzielnicy, przy ulicy Annagasse 5,
- 1970: *55-ty Światowy Kongres Esperanto (55. Esperanto-Weltkongress)* w Wiedniu, w obecności 1. 987 uczestników,
- 1972: *Pierwszy Festiwal Filmowy Esperanto (1. Esperanto-Filmfestival)* w Wiedniu,
- 1981: Otwarcie *Wystawy Esperanto (Esperanto-Ausstellung)* w Instytucie Pedagogicznym Miasta Wiednia (*Pädagogisches Institut der Stadt Wien*),
- 1992: *77-ty Światowy Kongres Esperanto (77. Esperanto-Weltkongress)* w Wiedniu, w obecności 3. 033 uczestników; założenie *Parku im. Esperanto (Esperanto-Park)* w wiedeńskiej 4-ej dzielnicy przy Placu Karola (*Karlsplatz*); przeniesienie pomnika Zamenhofs z placu Börseplatz do nowo otwartego *Parku im. Esperanto*; założenie *Esperanto-Paradizo* w Kritzendorf,
- 1995: Przejazd reklamowy *tramwaju-esperanto (Esperanto-Straßenbahn)* przez Wiedeń.¹⁵

---

¹⁵ *Esperanto-Ereignisse in Österreich*, die Seite Österreichischer Esperanto-Bewegung. <http://www.8ung.at/esperanto-aem/espinoe.htm>, *Espernto.at*<http://www.esperanto.at/esperanto-in-oesterreich/>, Österreich - Lexikon. <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclope> (dostęp - 30.03.2003 r.).

4. Geneza powstania wiedeńskich pamiątek poświęconych Ludwikowi Zamenhofowi

Życie i dzieło L. Zamenhofa są w Wiedniu uczczone następującymi trwałymi pamiątkami:

- Ulica Zamenhofa (Zamenhofgasse) - znajduje się w dzielnicy nr 11 (Simmering). Nazwa została nadana 06.06.1956 roku „na cześć polskiego wynalazcy języka esperanto, doktora medycyny, okulisty”¹⁶.
- Ulica Zamenhofa (Zamenhofgasse) znajdowała się we wcześniejszych latach w 12-iej dzielnicy, Untermeidling, od 17.07.1929 do 1955 roku. Następnie jej nazwa została zmieniona na Pinaglgasse¹⁷.
- Pomnik Zamenhofa - dłuta Josefa Müllera-Weidlera, upamiętnia w Wiedniu swego patrona od 1958 r. Pierwotnie był usytuowany w pierwszej dzielnicy, przy placu Börseplatz, obok numeru 7. W 1992 roku, po otwarciu *Parku im. Esperanto* (4-ta dzielnica, Karlsplatz), pomnik został w nim umiejscowiony¹⁸.
- Tablica Zamenhofa - znajduje się w 8-iej dzielnicy, przy ulicy Florianigasse nr 8. Została odsłonięta w 1924 roku na zewnętrznej ścianie budynku hotelu *Zum goldenen Schlüssel*, w którym L. Zamenhof zatrzymał się podczas swych dwukrotnych pobytów w Wiedniu w 1886 i 1897 roku.

W 1938 r. tablica została usunięta, zapewne z uwagi na żydowskie korzenie uczczonego lekarza-lingwisty. Ponownie umieszczono ją w pierwotnym miejscu w 1959 r.¹⁹. Jako ciekawostkę można nadmienić, że na tablicy umieszczono informację o miejscu urodzenia L. Zamenhofa w „Białymstoku w Rosji”.

5. Ranga pamiątki

Z pewnością nie wszystkie pamiątki poświęcone danej osobistości cieszą się tą samą renomą, ponieważ mogą one znajdować się w różnych - mniej lub bardziej uczęszczanych - dzielnicach, mogły powstać z inicjatywy polskiej bądź austriackiej, prywatnej lub państwowej, w krótkim czasie lub na wiele lat po śmierci patrona.

➤ Inicjatywa powstania pamiątki

Wszystkie wiedeńskie pamiątki poświęcone L. Zamenhofowi powstały z austriackiej, państwowej inicjatywy.²⁰ Taka a nie inna geneza pamiątki jest z pewnością większym wyróżnieniem dla osoby nią uczczonej aniżeli obiekt powstały z inicjatywy prywatnej czy staraniem kraju pochodzenia uhonorowanego patrona.

➤ Lokalizacja

Lokalizacja ulicy Zamenhofa nie jest związana z obecnością czy działalnością patrona w danym miejscu. Z kolei tablica znajduje się na kamienicy, w której mieścił się hotel,

¹⁶ „[...] benannt nach dem polnischen Erfinder der Esperanto-Sprache, Doktor der Medizin, Augenarzt“.
(tłumaczenie autorki) Czeike, F.: *Historisches Lexikon Wien*. Tom 5. Wiedeń 1997, s. 686.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Czeike, F.: *Historisches Lexikon Wien*. Tom 5. Wiedeń 1997, s. 686.

¹⁹ 22.9.1959: Bürgermeister Jonas enthüllt die Gedenktafel für Entdecker des Esperanto. In der Ecke Florianigasse und Schlüsselgasse, wurde heute für den Entdecker des Esperanto, Dr L. L. Zamenhof, durch Bürgermeister Jonas eine Gedenktafel enthüllt. Rathauskorrespondenz. Zusammengestellt von Gina Galeta, <http://www.wien.gv.at/ma53/45jahre/1959/0959.htm>.

²⁰ Esperanto-Ereignisse in Österreich, die Seite Österreichischer Esperanto-Bewegung, <http://www.8ung.at/esperanto-aem/espinoe.htm>, Österreich-Lexikon, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclope>, Informacja z tablicy pamiątkowej.

w którym L. Zamenhof mieszkał podczas swych dwukrotnych pobytów w Wiedniu. Natomiast pomnik L. Zamenhofa znajduje się w *Parku im. Esperanto*.

➤ Zmiana nazwy ulicy

Nazwa ulicy Zamenhofa została zmieniona i - co rzadkie - przemieszczona. Mianowicie ulica lekarza-lingwisty znajdowała się latach 1929-1955 w dzielnicy 12-iej w, natomiast od 1956 r. - w dzielnicy 11-iej.

Już 12 lat po śmierci L. Zamenhofa władze Wiednia zdecydowały się na uczczenie jego pamięci poprzez nadanie jednej z ulic w 12-iej dzielnicy nazwy *Zamenhofgasse*. Dwunasta dzielnica - Meidling - została utworzona w latach 1890/92 z następujących gmin: Untermeidling, Obermeidling, Gaudenzdorf, Wilhelmsdorf, Hetzendorf oraz Altmannsdorf.

Nadanie nazwy ulicy w 1929 roku wydaje się niebyć związane z rozwojem tej części miasta, ale ze świadomym zamiarem chęci uczczenia pamięci L. Zamenhofa. Z kolei od 1956 r. ulica imienia L. Zamenhofa znajduje się w 11-iej dzielnicy - Simmering.

W momencie włączania Simmeringu w obszar miasta (1890/92), do nowo utworzonej dzielnicy przyłączono ponadto obszary takie jak: Simmeringer Heide, Kaiserebersdorf oraz części Albern. W 1955 r. poszerzono obszar Simmeringu o miejscowość Albern oraz o Donauhafen. W związku z powyższym, w 1956 roku mogła zaistnieć potrzeba nowego nazewnictwa ulic na terenach niedawno pozyskanych dla miasta.

➤ Ile lat po śmierci patrona powstała pamiątka

Imieniem L. Zamenhofa nazwano ulicę już 12 lat po śmierci lekarza-lingwisty²¹. Fakt ten zapewne należy wiązać z rosnącą popularnością międzynarodowego języka esperanto w kraju, w którym na przestrzeni wielu stuleci koegzystowało wiele narodów i kultur, ze wszystkimi konsekwencjami tego faktu.

Na kolejną pamiątkę L. Zamenhof musiał „poczekać” dłużej - 41 lat po śmierci uczczono jego pamięć pomnikiem. A rok później odsłonięto tablicę pamiątkową. Te wydarzenia są związane z lawinowo wzrastającą popularnością ruchu esperanto, który wówczas intensywnie rozwijał się w także m. in. w Wiedniu²².

Tab.1. Czas powstania pamiątki

Tab.1. Time of creation of the souvenir

Pamiątka	Rok powstania pamiątki	Ilość lat pomiędzy śmiercią patrona a powstaniem pamiątki
Ulica Zamenhofa	a)1929-55 b)1956	12
Pomnik Zamenhofa	1958	41
Tablica Zamenhofa	1959	42

Źródło: Opracowanie własne

Source: Elaboration of the Author

²¹ Ausschuss für allgemeine Verwaltung (17. 07. 1929).

²² Esperanto-Ereignisse in Österreich, die Seite Österreichischer Esperanto-Bewegung, <http://www.8ung.at/esperanto-aem/espinoe.htm>; Österreich - Lexikon, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclope/>.

6. Dlaczego L. Zamenhof został uczczony pamiątkami w Wiedniu?

Aby odpowiedzieć na pytanie, dlaczego właśnie L. Zamenhof - za swe zasługi na polu stworzenia skutecznego narzędzia międzynarodowej komunikacji - został uczczony aż trzema pamiątkami w Wiedniu, należy przyrzeć się rozwojowi innych sztucznych języków pomocniczych oraz rangi języka esperantonaich tle.

Sztuczne języki pomocnicze to narzędzia komunikacji stworzone w sposób świadomy, mające służyć porozumiewaniu się pomiędzy osobami różnojęzycznymi. Aby podkreślić sposobich powstania oraz odgraniczyć je od języków naturalnych, używa się także określeń *języki sztuczne, skonstruowane, czy syntetyczne*. Rola komunikacyjna tych języków jest uwypuklana przez użycie terminów: *język uniwersalny, międzynarodowy, światowy*^{23,24}. Cechuje je łatwa, regularna gramatyka oraz systematycznie skonstruowane słownictwo. W ubiegłych stuleciach wielu uczonych zajmowało się skonstruowaniem takich języków: m. in. Bacon, Pascal, Descartes. Locke, Voltaire.²⁵

Pierwszym sztucznym językiem pomocniczym, który był wykorzystywany w sposób praktyczny, był *volapük*. Język został opracowany w 1879 r. przez niemieckiego biskupa Johanna Martina Schleyera. Niestety okazał się niepraktyczny, ponieważ był zbyt skomplikowany. W 1887 r. zostało przedstawione *esperanto*, wypracowane w oparciu o języki romańskie i germańskie. W 1888 r. przedstawiono *Mundolingue*, następnie w 1902 r. V. K. Rosenberger opracował bazujący głównie na językach romańskich *idiom neutral*; w 1903 r. matematyk Giuseppe Peano zaprezentował oparty o łacińskie słownictwo, jednak bez końcówek fleksyjnych *latino sineflexione*. W 1907 r. Louis de Beaufront i Louis Couturant wypracowali *Ido*, stworzony w oparciu o *esperanto*. W 1922 r. Edgar von Wahl przedstawił wywodzący się z języków romańskich *occidental*. W 1928 r. Otto Jespersen wypracował *novial*, bazując na słownictwie *ido*, a gramatyce *occidental*. W 1951 r. został przedstawiony przez International Auxiliary Language Association język *interlingua*: tym razem słownictwo zostało zaczerpnięte z najważniejszych języków zachodnioeuropejskich i romańskich oraz z j. angielskiego. Jako dotychczas ostatni sztuczny język pomocniczy został zaprezentowany przez W. Ashbury'ego i R. Clarka w 1981 r. *glosa*. Obejmuje on 1000 wyrazów bazujących na języku greckim i łacińskim.²⁶

Jednak najbardziej znanym sztucznym językiem pomocniczym jest *esperanto*. Ma też największą grupę zwolenników.²⁷ Także m. in. znany historyk J. Buszko wymienia *esperanto* wśród najznamienitszych osiągnięć na przestrzeni XIX i XX wieku.²⁸ Ale, jak podkreśla m. in. Przemysław Wierzbowski, przewodniczący Białostockiego Towarzystwa Esperantystów „*Esperanto nigdy nie było tylko językiem. Idee Zamenhofa nie sprowadzały się tylko do sztucznego języka międzynarodowego. Język był jednym z narzędzi, które miało się przyczynić do pojednania narodów na świecie.*”²⁹

Esperanto, pomimo swego „sędziwego wieku”, funkcjonuje na świecie do chwili obecnej. W wielu krajach działa duża ilość stowarzyszeń zrzeszających miłośników tego języka. W 2012 r. *esperanto* zostało dodane, jako 64-ty język, do znanego, darmowego serwisu

²³ Blanke, D.: Zur Plansprache Esperanto und zur Esperantologie im Werk von Eugen Wüster“, www.onb.ac.at/sammlungen/plansprachen/wuester.htm.

²⁴ Esperanto als internationale Hilfssprache. Lipsk 1923, s. 29 i dalej.

²⁵ Esperanto. Bonn (bez roku wydania), s. 3.

²⁶ Zafer C.: Welthilfssprachen, www.spieltriebgbgr.de/plato/antworten/mg10ag2.html (dostęp: 14.05.2003 r.).

²⁷ Hauptenthal, R.: *Plansprachen. Beiträge zur Interlinguistik*. Darmstadt 1976, s. 150 i dalej, 192 i dalej.

²⁸ Buszko, J.: Od niewoli do niepodległości. Kraków 2000, s. 226 i dalej.

²⁹ Gordiejew, O.: Wspominamy działalność twórcy języka esperanto - Białostockie Dni Ludwika Zamenhofa, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/177167>.

160 lat temu urodził się twórca esperanto. Czy dzieło Ludwika Zamenhofa to tylko "sztuczny język"? <https://dzieje.pl/aktualnosci/160-lat-temu-urodzil-sie-ludwik-zamenhof-tworca-jezyka-esperanto>

internetowego Google umożliwiającego tłumaczenie tekstów *Tłumacz Google*. Wydawane są esperanckie czasopisma, jest również dostępna literatura zarówno napisana w tym języku, jak i przełożona na esperanto, prowadzone są kursy tego języka. Każdy zainteresowany ma więc możliwość poznać dzieło życia L. Zamenhofa.³⁰

7. Wnioski.

Możliwość recepcji³¹ postaci L. Zamenhofa w Wiedniu na podstawie poświęconych mu pamiątek

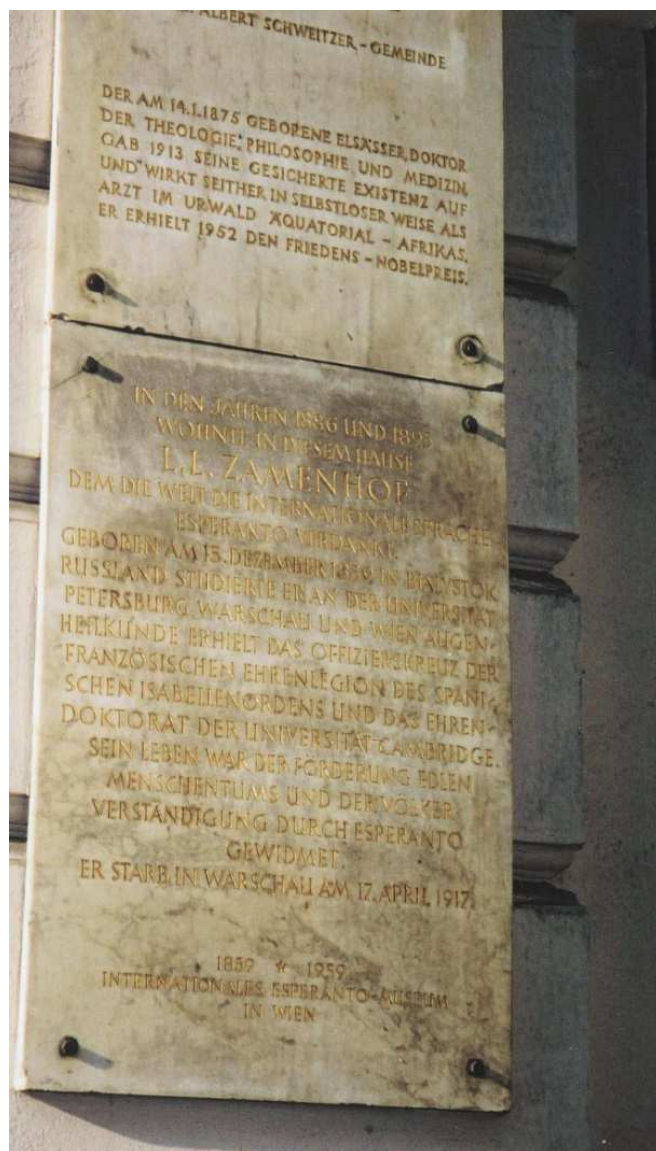
- Dzięki istnieniu trwałych śladów pamięci w postaci nazw ulic, pomników, tablic pamiątkowych czy innych tego typu obiektów, współczesne pokolenie ma możliwość zapoznania się z zasługami osób nimi upamiętnionych. Na recepcję zasług uczczonej osobistości na pewno ma wpływ usytuowanie pamiątki w ścisłym centrum, które jest najczęściej zwiedzane przez turystów, lub w jego pobliżu, widoczność pamiątki, stan jej zachowania, język napisu oraz ilość informacji zawartych w napisie.
- I tak Park im. Esperanto, w którym jest usytuowany pomnik L. Zamenhofa, znajduje się wprawdzie administracyjnie w czwartej dzielnicy, jednak faktycznie jest usytuowany tuż przy granicy z dzielnicą pierwszą, która jest tłumnie zwiedzana przez turystów „sercem Wiednia”. Ponadto bezpośrednie sąsiedztwo często odwiedzanego Placu Karola (Karlsplatz) zwiększa szansę na dostrzeżenie pamiątki przez licznych przechodniów. Plac Karola to także ważny węzeł komunikacyjny miasta, skąd można udać się metrem czy tramwajem w wiele miejsc stolicy. Tablica Zamenhofa znajduje się wprawdzie w ósmej dzielnicy, ale także położona jest bardzo blisko dzielnicypierwszej. Ponadto ulica Florianigasse niemalże sąsiaduje z ratuszem, mieszczącym się przy centralnej ulicy miasta Ringstraße. Dzielnica Simmering, w której jest położona Zamenhofgasse, nie jest popularna wśród turystów.
- Wewnątrz niewielkiego parku pomnik L. Zamenhofa jest bardzo dobrze widoczny. Z daleka dostrzec można również tablicę pamiątkową na ścianie kamienicy. Zarówno pomnik, jak i tablica są zadbane i zachowane w nienagannym stanie. Informacje na tablicy pamiątkowej są zredagowane w języku niemieckim, co oczywiście upraszcza odbiór zasług L. Zamenhofa ze strony Austriaków. Z kolei krótki napis na pomniku jest umieszczony w języku esperanto. Tekst napisu jest z pewnością mniej zrozumiały dla przechodniów, niż gdyby był wyryty w języku niemieckim. Tablica upamiętniająca L. Zamenhofa zawiera bardzo wyczerpujące informacje o osobistości, którą upamiętnia. Z kolei na pomniku wypisano jedynie bardzo ogólne dane.
- Z inicjatywy państwowej ze strony Austrii zostali w Wiedniu uczczeni jedynie ci obcokrajowcy, którzy w sposób szczególny zasłużyli się na gruncie austriackim, albo odnieśli sukces w skali światowej.³² L. Zamenhof przebywał naddunajskiej metropolii bardzo krótko. Uczczenie tej postaci nazwą ulicy, pomnikiem i tablicą pamiątkową wskazuje na fakt, że o zaistnieniu obiektu zdecydowała nie tyle sława zdobyta w Wiedniu, co bycie znanym w praktycznie w całej Europie i na świecie.

³⁰ Por. Rostkowski M.: Ludwik Zamenhof – „Doktoro Esperanto”, <https://histmag.org/Ludwik-Zamenhof-Doktoro-Esperanto-17195>.

³¹ Recepcja to, według niemieckojęzycznego słownika Duden, „świadomy odbiór ze strony obserwatora, czytelnika bądź słuchacza”, w odróżnieniu od percepcji, która oznacza jedynie „postrzeganie, niekoniecznie świadome, za pomocą narządów zmysłów”.

³² Por. Cwanek-Florek, E.: *Polnische Berühmtheiten im Spiegel der öffentlichen Erinnerung in Wien. Die Rezeption polnischer Spuren in der Donaumetropole*. Marburg 2006, s. s.129-145.

- Różnorodne pamiątki, którymi uczczono w Wiedniu życie i działalność L. Zamenhofs oraz popularność języka esperanto świadczą o tym, że lekarz-lingwista od wielu dziesięcioleci w stolicy Austrii niejako w dalszym ciągu „żyje” w swoim dziele. A jeśli kogoś zaintryguje jego dorobek lingwistyczny, to każdy zainteresowany nauką esperanto ma możliwość dołączenia do „grona mających nadzieję”³³ na efektywny dialog międzyjęzykowy i transkulturowy³⁴. Bo - jak utrzymują miłośnicy tego języka – esperanto „to nie tylko narzędzie do komunikacji; to pewien pomysł na inny świat”³⁵.

Rys. 1. Pomnik Zamenhofs, fot. autorka, 2003

Fig. 1. Zamenhof Monument, photo by the author, 2003

³³ Por. Rostkowski M.: Ludwik Zamenhof - „Doktoro Esperanto”, <https://histmag.org/Ludwik-Zamenhof-Doktoro-Esperanto-17195>.

³⁴ Lista aktualnych kursów języka esperanto w Wiedniu znajduje się tutaj: <http://www.esperanto.at/esperanto-lernen/>.

³⁵ 160 lat temu urodził się twórca esperanto. Czy dzieło Ludwika Zamenhofs to tylko "sztuczny język"? <https://dzieje.pl/aktualnosci/160-lat-temu-urodzil-sie-ludwik-zamenhof-tworca-jezyka-esperanto>.

Por. też: Jagodzińska A.: Zaklinalanie rzeczywistości. Ludwika Zamenhofs językowe wizje naprawy świata, [w:] *Teksty Drugie* (2012) nr 1/2, s. 267–279.

Rys. 2. Szyld Parku im. Esperanto, fot. autorka, 2003

Rys. 2. Park signboard Esperanto, photo by the author, 2003

Literatura:

- [1] Blanke D.: *Zur Plansprache Esperanto und zur Esperantologie im Werk von Eugen Wüster*. www.onb.ac.at/sammlungen/plansprachen/wuester.htm (dostęp: 15.04.2003 r.).
- [2] *Bürgermeister Jonas enthüllt die Gedenktafel für Entdecker des Esperanto. In der Ecke Florianigasse und Schloßgasse, wurde heute für den Entdecker des Esperanto, Dr L. L. Zamenhof, durch Bürgermeister Jonas eine Gedenktafel enthüllt.* Rathauskorrespondenz. Zusammengestellt von Gina Galeta. <http://www.wien.gv.at/ma53/45jahre/1959/0959.htm> (dostęp: 19.04.2003 r.).
- [3] Buszko J.: *Od niewoli do niepodległości*. Kraków 2000.
- [4] *Cytaty sławnych ludzi, Ludwik Zamenhof - cytaty*, <https://quotepark.com/pl/autorzy/ludwik-zamenhof/?o=popular> (dostęp: 02.05.2020 r.)
- [5] Cwanek-Florek E.: *Polnische Berühmtheiten im Spiegel der öffentlichen Erinnerung in Wien. Die Rezeption polnischer Spuren in der Donaumetropole*. Marburg 2006.
- [6] Czeike F.: *Historisches Lexikon Wien*. Tom 5. Wien 1997.
- [7] *Espernto.at* <http://www.esperanto.at/esperanto-in-oesterreich/> (dostęp: 30.03.2003 r.).
- [8] *Esperanto-Ereignisse in Österreich, die Seite Österreichischer Esperanto-Bewegung*, <http://www.8ung.at/esperanto-aem/espinoe.htm> (dostęp: 30.03.2003 r.).
- [9] *Esperanto*. Bonn (bez roku wydania).
- [10] *Esperanto als internationale Hilfssprache*. Lipsk 1923.
- [11] Gordiejew O.: *Wspominamy działalność twórcy języka esperanto - Białostockie Dni Ludwika Zamenhofs*, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/177167> (dostęp: 02.05.2020 r.).
- [12] Hauptenthal R.: *Plansprachen. Beiträge zur Interlinguistik*. Darmstadt 1976.
- [13] Jagodzińska A.: *Zaklinanie rzeczywistości. Ludwika Zamenhofs językowe wizje naprawy świata*, [w:] *Teksty Drugie*, 2012, nr 1/2, s. 267-279.

- [14] *Ludwik Zamenhof. Fakty biograficzne*, <http://www.city.bialystok.pl/eszadapl.htm> (dostęp: 02.05.2020 r).
- [15] *Österreich-Lexikon*, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclope> (dostęp 30.03.2003 r).
- [16] Parzyszek J.: *Doktryna Zamenhofa*. Zielona Góra 1987.
- [17] Raymond G., Junior G.: *Ethnologue : Languages of the World*, <https://www.ethnologue.com/language/epo> (dostęp: 02.05.2020 r) .
- [18] Rostkowski M.: *Ludwik Zamenhof - „Doktoro Esperanto”*, <https://histmag.org/Ludwik-Zamenhof-Doktoro-Esperanto-17195> (dostęp 02.05.2020 r.).
- [19] Sobolewski W.: *Szlak Zamenhofa*. Bydgoszcz 1987.
- [20] Taborski R.: *Polacy w Wiedniu*. Wrocław 1992.
- [21] Wiśniewski T.: *Ludwik Zamenhof*. Białystok 1987.
- [22] Zafer C.: *Welthilfssprache*, www.spieltriebgr.de/plato/antworten/html (dostęp: 14.05.2003 r.).
- [23] Żelazny W.: *Ludwik Zamenhof*, <https://sztetl.org.pl/de/biogramen/4343-zamenhof-ludwik> (dostęp: 14.05.2003 r.).
- [24] Żelazny W.: *Ludwik Zamenhof. Życie i dzieło. Recepcja i reminiscencje. Wybór tekstów*. Kraków 2011.
- [25] Żydowski Instytut Historyczny: *Idea, która przeżyła twórcę - wspomnienie o Ludwiku Zamenhofie*, <https://www.jhi.pl/blog/2019-12-12-idea-ktora-przezyla-tworce-wspomnienie-o-ludwiku-zamenhofie> (dostęp: 14.05.2003 r.).
- [26] *160 lat temu urodził się twórca esperanto. Czy dzieło Ludwika Zamenhofa to tylko „sztuczny język”?*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/160-lat-temu-urodzil-sie-ludwik-zamenhof-tworca-jezyka-esperanto> (dostęp: 14.05.2003 r.).